

در باره کتاب راهنمای مطالعه «سنجش خرد ناب»*

خسرو ناقد

علاقه‌مندان و خوانندگان آثار فلسفی بی‌تردید کتاب سنجش خرد ناب شاهکار بزرگ ایمانوئل کانت، فیلسوف نامدار آلمانی را می‌شناسند. این اثر کانت به پیچیدگی و دشواری شهره است. به‌تازگی کتابی در ایران ترجمه و منتشر شده است که خواننده با مطالعه آن و با اندک تلاشی می‌تواند بر بسیاری از مشکلات این اثر کانت فائق آید. راهنمای مطالعه سنجش خرد ناب عنوان کتابی است به‌قلم رالف لودویگ، نویسنده آلمانی که برای فهم فلسفه کانت نوشته شده و اینک با ترجمه رحمان افشاری به‌فارسی منتشر شده است. نویسنده کتاب، دانش‌آموخته رشته فلسفه و الهیات است و رساله دکترای خود را درباره فلسفه کانت نوشته است. از او، جز این کتاب، چند اثر دیگر نیز در زمینه راهنمای خواندن آثار فلسفی برای نوآموزان و فهم بهتر اندیشه‌های پیش‌سقراطیان و نیز فلسفه کانت و هگل منتشر شده است.

ترجمه نامانوس ادیب سلطانی

کتاب سنجش خرد ناب کانت را میرشمس‌الدین ادیب سلطانی، نزدیک به بیست و پنج سال پیش از این، به‌فارسی ترجمه کرد و چاپ نخست آن در سال ۱۳۶۲ در ایران منتشر شد. به‌جرات می‌توان گفت که یکی از بزرگترین کارهایی که در حوزه فلسفه در زبان فارسی انجام گرفته، ترجمه کامل و بسیار دقیق این کتاب به‌زبان فارسی است که مستقیماً از زبان اصلی، یعنی زبان آلمانی صورت گرفته است. تا جایی که می‌توان گفت تاکنون هیچ‌کدام از آثار کانت با این دقت و امانت به‌فارسی ترجمه نشده‌اند. به‌حال، درباره ترجمه ادیب سلطانی از این اثر کانت، یا سکوت اختیار شده و یا به‌زبان نامانوس آن ایراد گرفته شده است، ولی کمتر منتقدی از دقت بی‌مانند مترجم و عظیم بودن این کار سخن به‌میان آورده است. از این‌رو، ترجمه فارسی کتاب سنجش خرد ناب کمابیش مهجور مانده است و ویراست دوم و انتشار آن در سال ۱۳۸۴ نیز به‌گسترش آن و استقبال خوانندگان به‌ترجمه این کتاب کمک چندانی نکرد.

راهنمایی سودمند

اما کتاب راهنمای مطالعه سنجش خرد ناب نه تنها می‌تواند راهنمایی سودمند برای مطالعه آثار کانت به‌طور کلی و به‌خصوص کتاب سنجش خرد ناب باشد، بلکه کوششی است تازه تا علاقه‌مندان و به‌ویژه دانشجویان رشته فلسفه در ایران را به خواندن ترجمه ادیب سلطانی از سنجش خرد ناب یا مطالعه دوباره و فهم بیشتر آن ترغیب کند.

نثر «رسوایی آور» کانت

همان‌گونه که رحمان افشاری، مترجم کتاب نیز در یادداشت خود تأکید کرده، مطالعه سنجش خرد ناب به‌زبان اصلی حتی برای آلمانی‌زبانان نیز بس دشوار است. علت دشواری این اثر، یکی پیچیدگی اندیشه کانت و دیگر نثر نه‌چندان درخشان او در نویسندگی است؛ تا جایی که برخی نثر کانت را نامناسب و حتی «رسوایی آور» خوانده‌اند.

کانت خود نیز به این امر واقف بود که خوانندگان، کتاب سنجش خرد ناب را خوب نمی‌فهمند، به همین خاطر نیز در سال ۱۷۸۳ میلادی، یعنی دو سال پس از انتشار این اثر، کتابی منتشر کرد با عنوان تمهیدات: مقدمه‌ای بر هر مابعدالطبیعه آینده که به عنوان یک علم عرضه شود که مقدمه و توضیحی بود بر سنجش خرد ناب. لذا این واقعیت را باید پذیرفت که اندیشمندان بزرگ جهان همه نویسندگانی خوب با نثری روشن و گویا نیستند.

در زبان آلمانی و همچنین در دیگر زبان‌های اروپایی، برای فهم اندیشه‌های کانت کتاب‌های فراوان تألیف و ترجمه شده است. پیداست که وقتی آلمانی‌زبانان علاقه‌مند به فلسفه در خواندن سنجش خرد ناب که به‌زبان مادریشان نوشته شده است، به کتابی راهنما نیازمندند، ناآشنایان به‌زبان آلمانی به‌چنین کتابی نیاز بیشتری دارند.

در زبان فارسی اما تاکنون کتابی این‌چنین برای فهم فلسفه کانت وجود نداشته است تا خواننده را با مهمترین اثر این فیلسوف آلمانی آشنا کند. خاصه آن‌که در سال‌های اخیر بسیاری از آثار کانت به‌زبان فارسی ترجمه و منتشر شده است. گرچه بیشتر کتاب‌های کانت نه از زبان اصلی، بلکه بر اساس ترجمه‌های انگلیسی یا فرانسوی آن‌ها به‌فارسی ترجمه شده است. به‌همین خاطر نیز نمی‌تواند با دقت تمام و امانت چندان همراه باشند.

کتابی با زبانی روشن و روان

تردیدی نیست که خواندن آثار کانت با دشواری همراه است. بنای فکری او عظیم و بسیار پیچیده است. در مورد کانت شاید بتوان گفت که به‌رغم شهرت جهانگیر او، کتاب‌هایش در شمار کم‌خواننده‌ترین آثار فیلسوفان آلمانی قرار دارد. از این‌رو رالف لودویگ، نویسنده کتاب راهنمای مطالعه سنجش خرد ناب، کوشیده است تا با زبانی ساده و روشن و با نثری ساده، گره از مشکلات خوانندگان در مطالعه کتاب سنجش خرد ناب بگشاید.

نویسنده در یادداشت آغاز کتاب از جمله می‌نویسد: «مخاطب این کتاب خوانندگانی‌اند که برای نخستین بار با کانت روبرو می‌شوند؛ خواه دانش‌آموز باشند یا دانشجو، یا افرادی که به‌راستی می‌خواهند از فهم‌شان استفاده کنند. این کتاب اما بیش از همه برای کسانی نوشته شده است که صادقانه می‌پذیرند که یک‌بار به خواندن آثار کانت کوشیده‌اند، اما مایوسانه از این کار دست کشیده‌اند».

از همان صفحات نخست کتاب که با اشاراتی به‌زندگی کانت و تاریخچه نگارش کتاب سنجش خرد ناب آغاز می‌شود، به‌خوبی می‌توان دید که هم مؤلف آلمانی و هم مترجم فارسی کتاب در انتقال اصطلاحات و مفاهیم کلیدی فلسفه کانت به‌زبانی ساده، تمام توان خود را به‌کار گرفته‌اند.

مترجم کتاب، با آن‌که تقریباً همه نقل‌قول‌ها را از ترجمه فارسی سنجش خرد ناب اخذ کرده، اما همه

جا برای کمک به خوانندگان اصطلاحات رایج و روان در حوزه فلسفه را مقابل اصطلاحات ناآشنای ادیب سلطانی آورده است.

برای نشان دادن راه و روش نویسنده در شرح و توضیح مفاهیم و همچنین زبان روشن و نثر ساده (و نه ابتدایی) کتاب، چند نمونه از متن کتاب را به دست می‌دهیم:

۱. متافیزیک چیست؟

مفهوم «متافیزیک» یکی از مفاهیم کلیدی فلسفه است. متافیزیک به‌طور ساده صورت بنیادین سنتی فلسفه غرب است. حال ببینیم در کتاب راهنمای مطالعه سنجش خرد ناب پیشینه پیدایش مفهوم متافیزیک چگونه توضیح داده شده است:

«مردی به‌نام آندرونیکوس رودوسی که چندان معروف هم نیست، حدود ۷۰ سال پیش از میلاد مسیح آثار بازیافته فیلسوف بزرگ، ارسطو را که مدت‌ها گمان می‌رفت گم شده‌اند، به ترتیبی خاص تنظیم کرد. ترتیب کتاب‌ها چنان بود که نخست کتاب‌های فلسفی در باره طبیعت (به یونانی فوسیس و صفت آن فوسیکوس) را در برمی‌گرفت، و بعد از آن (به یونانی متا یعنی «بعد») کتاب‌هایی فلسفی می‌آمدند که درباره ورای طبیعت بودند و اصل‌های نخستین باشندگان یا موجودات را بررسی می‌کردند. از آن‌جا که این کتاب‌ها، «بعد» از کتاب‌های فلسفه طبیعی مرتب شدند، به‌نام متافوسیکا و متافیزیک (= مابعدالطبیعه، متاگیتیک) معروف شدند.»

۲. فهم ما، میزان همه شناخت‌ها

نمونه‌ای در روش توضیح بنیادهای فلسفه کانت: او مدعی است (و ادعای خود را «آزمون فکری خرد» می‌نامد) که فهم ما، ملاک و میزان مرکزی همه شناخت‌هاست. موضوع‌های شناخته‌شده گرد این میزان می‌چرخند؛ یعنی آن‌گونه که ما اکنون آن‌ها را می‌بینیم و نه آن‌گونه که آن‌ها در واقعیت ممکن است وجود داشته باشند. نویسنده کتاب راهنمای مطالعه سنجش خرد ناب برای بیان روش‌تر این مسئله مثالی ساده و جالب می‌آورد: «فرض کنیم ستاره‌شناسی مبتدی و جوان در شبی که آسمان صاف و پرستاره است، دوربین نجومی خود را به‌سوی ستاره‌های نشانه می‌گیرد. در دوربین لکه‌های گرد، به‌رنگ آبی روشن با حلقه‌ای عجیب دور آن می‌بیند.

اما اگر ستاره‌شناس جوان ما اندکی در کارش مهارت داشته باشد، لکه آبی کم‌رنگ، به ستاره تبدیل می‌شود. شاید بعدها این ستاره «گرد» (خوب توجه کنید در فهمش) به یک سیاره کروی شکل تبدیل شود. به‌مرور زمان شاید پی‌برد که این حلقه‌ها، سیارک یا اختروش‌اند و آن سیاره هم کیوان یا زحل است. فرقی نمی‌کند که پیش روی ما کاشف کیوان یا نوجوان دوربین در دست نشسته است؛ آنچه مهم است این است که مفهوم‌های ستاره، سیاره، کره، حلقه و سرانجام نام کیوان محصول فهم ماست. درست توجه کنید! سیاره کیوان به‌تدریج در پی عمل شناسایی ما تغییر کرد و خودش را با فهم ما منطبق ساخت، بدون آن که کیوان فی‌نفسه و در ذات خود تغییر کرده باشد.»

در این مثال ساده و در آنجا که از «کیوان فی‌نفسه» سخن به‌میان آمد، درست به‌خالد فلسفه کانت و یکی از مفاهیم کلیدی فلسفه او زدیم: «شیء فی‌نفسه». در جایی دیگر و در بخش «استخوان‌بندی شناخت»، زمانی که این پرسش پیش می‌آید که وقتی ما چیزی را کارکرد فهم می‌نامیم، به‌واقع چه رخ می‌دهد؟ پرسش کانت را می‌شنویم که «فهمیدن یعنی داوری کردن (=حکم کردن) و داوری کردن تنها از راه مفهوم‌ها میسر است.»

۳. سرنوشت تراژیک خرد

نویسنده در بخش دوم کتاب، در فصل «افشاگری بزرگ یا دیالکتیک استعلایی»، حکم نهایی و مرکزی این فصل را چنین بیان می‌کند: «این سرنوشت تراژیک خرد است، هر جا که ادعای مطلقیت کند، گرفتار تناقض می‌شود.»

سپس برای اثبات درستی این حکم که در زندگی روزمره هزاران بار تصدیق شده است، دو مثال

می‌آورد. «وقتی انسانی ۱۰۰۰ یورو به گرسنگان جهان کمک می‌کند، این پرسش پیش می‌آید که چرا دست به این کار می‌زند؟ آیا کمک نقدی او سهمی مؤثر در مبارزه با گرسنگی دارد یا آن که وی این کار را تنها به این خاطر می‌کند که وجدان معذب خود را تسکین بخشد؟ چرا که او خود در رفاه زندگی می‌کند. شرکتی را می‌بینیم که علیه بیگانه‌ستیزی در روزنامه آگهی گران‌قیمت می‌دهد. آیا این کار نشانه مبارزه شرکت با بیگانه‌ستیزی است یا تبلیغات خام و نسنجیده؟

هر دو امکان، در واقع گزاره‌های ممکنِ خرد در پاسخ به دو پرسش بالاست. اساس تناقض در هر دو مورد ناشی از تلاش خرد است که می‌کوشد تا گزاره‌ای نهایی و قطعی ارائه دهد.»

مثالی دیگر در زمینه‌ی خداشناسی: «خدا نهان است (خود را نشان نمی‌دهد و وحی نمی‌کند) / خدا عیان است (خود را نشان می‌دهد و وحی می‌کند). این دو جمله متضاد نیز برای فهم خدا ضروری‌اند؛ زیرا گزاره نخست تنها به سکوت در باب خدا می‌انجامد و گزاره دوم به تنهایی به همه‌چیزدانی خودسرانه در باب خدا منجر می‌شود.

چنین است سرنوشت تراژیک خرد: هر جا که ادعای مطلقیت می‌کند، گرفتار تناقض می‌شود. تا پیش از کانت به این موضوع این‌گونه نمی‌نگریستند؛ اگر مواضع فلسفه، همدیگر را نقض می‌کردند، اغلب عده‌ای جانب این موضع را می‌گرفت و عده‌ای دیگر جانب موضع متضاد را. کانت با نگاه ژرف خود بسیاری از معاصران خود را به حیرت انداخت: به نظر او بنیاد تضاد را نباید در رهیافت‌های گوناگون مکتب‌های مختلف فلسفی جست، بلکه آن را باید در خود خرد یافت که تضاد جزوی از طبیعت‌اش است.»

۴. خدا، زندانی خرد

بحث وجود یا عدم وجود خدا همواره یکی از مباحث جذاب فلسفه بوده است. نویسنده در بخش دوم کتاب می‌نویسد: «کانت جرأت می‌کند و به موضوعی که به‌طور سنتی نقطه اوج همه متافیزیک پیش و پس از کانت بود و هست، یعنی مسئله خدا، نزدیک می‌شود». او سپس سه برهان سنتی هستی‌شناختی خدا، کیهان‌شناختی خدا و غایت‌شناختی خدا را به تفصیل شرح می‌دهد و خلاصه نظر کانت در باره خدا را این‌گونه جمع‌بندی می‌کند:

خدا غایت‌القضوای هر تفکر است، اما موضوع تفکر نیست که وجودش بتواند مورد تأیید یا تکذیب تفکر قرار گیرد. این نتیجه‌ای است که کانت از ابطال سه برهان سنتی اثبات وجود خدا بدان دست می‌یابد. وی در پایان نتیجه می‌گیرد که «کانت ۵۰۰ سال پس از توماس آکوینی، تلاش او را به منظور اثبات وجود خدا ابطال می‌کند و ۱۰۰ سال پیش از لودویگ فویرباخ نشان می‌دهد که ناممکن است بتوانیم عدم وجود خدا را ثابت کنیم.»

اینها تنها چند نمونه از روش کتاب در توضیح مفاهیم فلسفه کانت به‌زبانی ساده و باز نمودن مشکلات مطالعه کتاب سنجش خرد ناب اوست.

در واقع کسانی که مایل یا به هر دلیل ناگزیرند سنجش خرد ناب کانت را بخوانند، با کتاب راهنمای مطالعه سنجش خرد ناب اثری سودمند در اختیارشان قرار دارد تا گام به‌گام با مفاهیم نه‌چندان آسان‌فهم و اصطلاحات ویژه فلسفه کانت آشنا شوند. در پایان راه نیز می‌توانند با در دست گرفتن کتاب سنجش خرد ناب اثر دوران‌ساز کانت، یکی از پُراهمیت‌ترین متون فلسفی جهان را، به‌رغم دشواری و پیچیدگی آن، با لذت و بهره بسیار مطالعه کنند.

آخرین نکته کتاب را نیز ناگفته نگذاریم: اخلاق کانتی را بدون درک سنجش خرد ناب نمی‌توان به درستی فهمید.

* مشخصات کتاب:

راهنمای مطالعه «سنجش خرد ناب»، رالف لودویگ، ترجمه رحمان افشاری، انتشارات مهراندیش، تهران ۱۳۸۷.

